

Jemielity, Witold

**Podział administracyjny diecezji wigierskiej,
diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej i
diecezji łomżyńskiej**

"Studia Łomżyńskie", 2, 1989, s. [163]-179

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WITOLD JEMIELITY

Podział administracyjny diecezji wigierskiej, diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej i diecezji łomżyńskiej

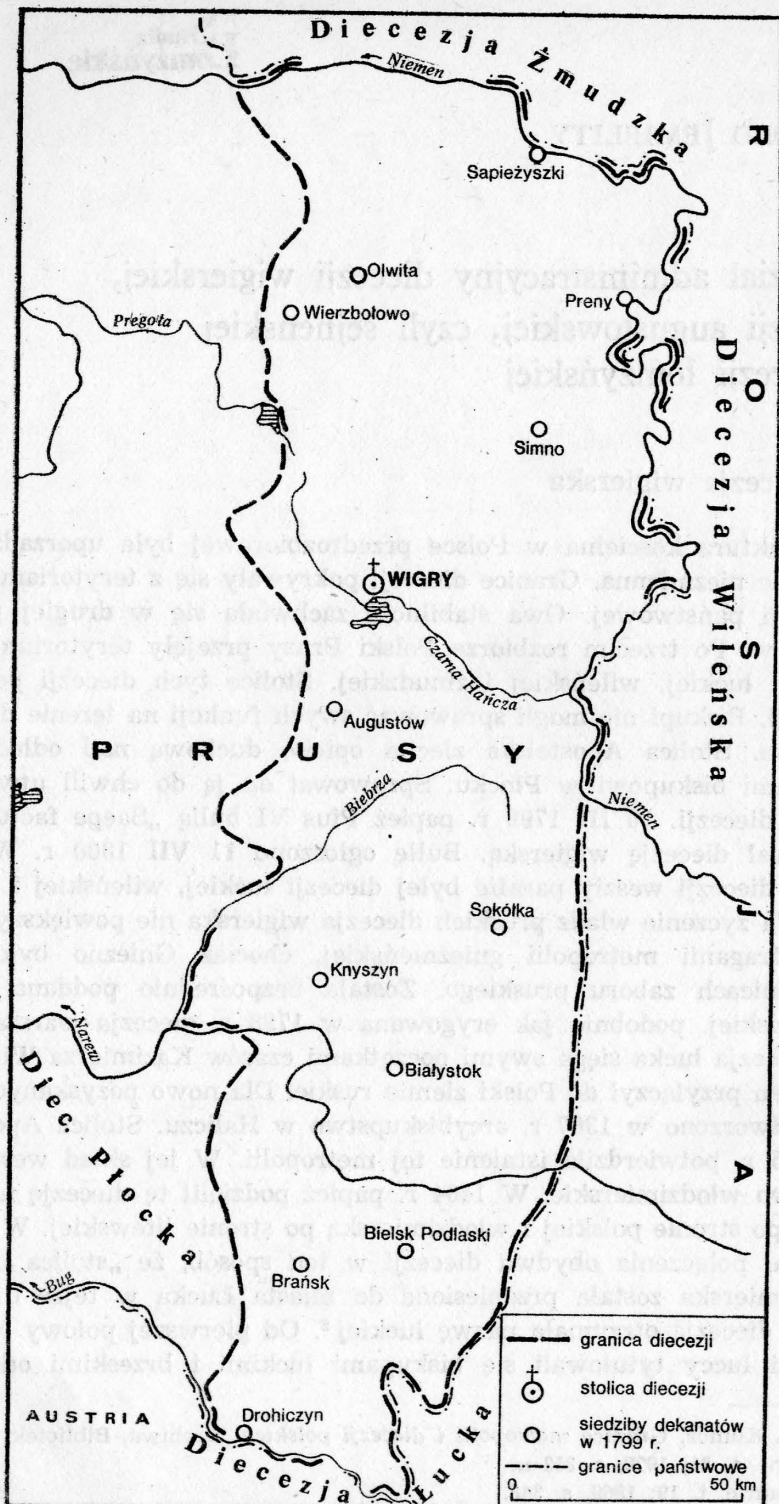
1. Diecezja wigierska

Struktura kościelna w Polsce przedrozbiorowej była uporządkowana i prawie niezmienna. Granice diecezji pokrywały się z terytoriami administracji państwowej. Owa stabilność zachwiała się w drugiej połowie XVIII w. Po trzecim rozbiorze Polski Prusy przejęły terytorium części diecezji łuckiej, wileńskiej i żmudzkiej. Stolice tych diecezji pozostały w Rosji. Biskupi nie mogli sprawować swych funkcji na terenie drugiego państwa. Stolica Apostolska zleciła opiekę duchową nad odłączonymi parafiami biskupowi w Płocku. Sprawował on ją do chwili utworzenia nowej diecezji. 16 III 1799 r. papież Pius VI bullą „Saepe factum est” erygował diecezję wigierską. Bullę ogłoszono 11 VII 1800 r. W skład nowej diecezji weszły parafie byłej diecezji łuckiej, wileńskiej i żmudzkiej. Na życzenie władz pruskich diecezja wigierska nie powiększyła liczby sufraganii metropolii gnieźnieńskiej, chociaż Gniezno było także w granicach zaboru pruskiego. Została bezpośrednio poddana Stolicy Apostolskiej, podobnie jak erygowana w 1798 r. diecezja warszawska¹.

Diecezja łucka sięga swymi początkami czasów Kazimierza Wielkiego. Król ten przyłączył do Polski ziemie ruskie. Dla nowo pozyskanych terenów utworzono w 1367 r. arcybiskupstwo w Haliczu. Stolica Apostolska w 1375 r. potwierdziła istnienie tej metropolii. W jej skład weszło biskupstwo włodzimierskie. W 1404 r. papież podzielił tę diecezję na dwie: łucką po stronie polskiej i włodzimierską po stronie litewskiej. W 1425 r. dokonał połączenia obydwu diecezji w ten sposób, że „stolica biskupia włodzimierska została przeniesiona do miasta Łucka w tejże diecezji”. Odtąd diecezja otrzymała nazwę łuckiej². Od pierwszej połowy XVII w. biskupi łucy tytułowali się biskupami łuckimi i brzeskimi od dwóch

¹ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*. Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 21; 1970, s. 353 n.

² Tamże, t. 19; 1969, s. 348.

Mapa 1. Diecezja włoczecka

ośrodków administracyjnych tejże diecezji³. Początki diecezji wileńskiej i żmudzkiej są powszechnie znane. W 1387 r. Władysław Jagiełło utworzył w Wilnie biskupstwo dla Litwy, a w 1417 r. w Miednikach (Worniach) dla Żmudzi. Obie diecezje weszły wówczas w skład metropolii gnieźnieńskiej.

W diecezji wigierskiej (mapa 1) były następujące parafie z diecezji łuckiej:

Dekanat bielski — Bielsk, Boćki, Kleszczele, Łubino, Narew, Pietkowo, Strabla, Suraż z filiami Poświętne i Uhowo, Topczewo, Tyszki.

Dekanat brański — Brańsk, Dąbrówka, Dołubowo, Domanowo z filią Piekuty, Dziadkowice, Kuczyn, Pobikry, Rudka, Winna, Wyszonki.

Dekanat drohiczyński — Ciechanowiec, Drohiczyn z filią Miłkowice, Granne, Mielnik, Niemierowo, Ostrożany, Pierlejewo, Sady, Siemiatycze, Sledzianowo.

Dekanat tykociński — Dąbrowa Wielka, Jabłoń Wielka, Jabłonka, Kobylin, Kulesze, Płonka, Sokoły, Tykocin, Waniewo, Wysokie Mazowieckie.

Z diecezji żmudzkiej weszły parafie: Błogosławieństwo, Hryszkabuda, Ilgowo, Jansborg (Sudargi), Kidule (Kajmele), Nowemiasto (Władysławowo), Poniemoń Tyszkiewicze (Fergissa), Sapieżyszki, Słowiki, Syntowty z filią Łuksze, Wierzbołowo. Parafie te weszły w skład dwóch dekanatów mieszając się z parafiami diecezji wileńskiej.

Wszystkie pozostałe parafie pochodzą właśnie z diecezji wileńskiej. W dekanatach Sapieżyszki i Wierzbołowo powtarzamy parafie z diecezji żmudzkiej:

Dekanat augustowski — Augustów, Bakałarzewo, Bargłowo, Filipowo, Jaminy, Janówka, Krasnybór, Lipsk, Raczki, Rajgród z filią Ryzewo.

Dekanat białostocki — Białystok z filią Wasilkowo, Choroszcz, Dobrzyniewo, Janowo, Juchnowiec, Korycin, Niewodnica, Turośń, Zabłudów.

Dekanat knyszyński — Dolistowo, Dombrowa, Goniądz, Jasionówka, Kalinówka, Karpowicze, Knyszyn, Nowydwór, Suchowola, Trzcianne z filią Giełczyn.

Dekanat olwitski — Bartniki, Giże, Grażyszki, Kalwaria, Kieturwłoki, Lubowo, Ludwinowo, Łankieliszki, Olwita, Wilkowyszki.

Dekanat preneński — Balwierzyszki z filią Gudele, Dauksze, Iglówka, Krakopol, Mariampol, Olita, Preny, Rumbowicze, Rzeczw kaplica, Udryja.

³ S. Litak, *Struktura terytorialna Kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku*, Lublin 1980, s. 84.

Dekanat sapieżyski — Błogosławieństwo, Giełgudyszki, Iłgowo, Janucie albo Janowiec (Godlewo), Kidule (Kajmele), Pilwiszki, Pokojnie, Poniemoń Frentzela, Poniemoń Tyszkiewiczze (Fergissa), Sapieżyszki, Skrawdzie.

Dekanat simneński — Krasna, Liszkowo, Lejpuny, Łódzkieje, Metele, Mirosław, Sereje, Simno, Świętejeziory, Urdomin, Wiejsieje.

Dekanat sokolski — Adamowicze, Hoża, Klimówka, Kopciowo, Kundzin, Kuźnica, Odelsk, Różanystok, Sidra, Sokolany, Sokółka z filią Szudziałowo, Teolin, Zalesie.

Dekanat wierzbołowski — Hryszkabuda, Jansborg (Sudargi), Nowemiasto (Władysławowo), Pojewonie, Słowiki, Syntowty z filią Łuk-sze, Szaki, Wierzbołowo, Wisztyniec.

Dekanat wigierski — Berzniki, Geleniowo (Jeleniowo), Ka-letnik, Krasnopol, Przerośl, Puńsk, Sejny, Staudzieniczna, Suwałki, Szczebra, Wigry (Magdalenowo), Wiżajny⁴. Diecezja wigierska skupiała łącznie 292 348 osób spowiadających się, a więc bez dzieci do około 12 roku.

Taki podział istniał do 1807 r. Wówczas z części ziem zaboru pruskiego powstało Księstwo Warszawskie. W tymże roku wcielono do Rosji tzw. obwód białostocki. Spowodowało to wyłączenie z diecezji wigierskiej w całości lub częściowo dekanatów: Białystok, Bielsk, Brańsk, Drohiczyn, Knyszyn i Sokółka o łącznej liczbie 53 parafie, 6 filii i 5 klasztorów, ponad 130 tys. wiernych⁵. Parafie te weszły w skład diecezji wileńskiej. Pozostające w diecezji wigierskiej uformowano w następujące dekanaty:

Dekanat augustowski — Adamowicze, Augustów, Bakałarzewo, Bargłów, Filipowo, Hoża albo Sylwanowce, Jaminy, Janówka, Kopciowo, Krasnybór, Lipsk, Raczki, Rajgród, Teolin.

Dekanat olwitski — Bartniki, Giże, Grażyszki, Lubowo, Ludwinowo, Łankieliszki, Kalwaria, Kieturwłoki, Olwita, Szumsk, Wilkowyszki.

Dekanat preneński — Balwierzyszki, Dauksze, Gudale, Iglówka, Krakopol, Mariampol, Olita, Płótyszki, Preny, Rumbowicze, Udrya.

Dekanat sapieżyski — Błogosławieństwo, Giełgudyszki, Iłgowo, Janucie (Godlewo), Kajmele, Pilwiszki, Pokojnie, Poniemoń Frentzela, Poniemoń Tyszkiewiczze (Fergissa), Sapieżyszki, Skrawdzie, Wysoka Ruda.

Dekanat simneński — Krasna, Lejpuny, Liszkowo, Łódzkieje, Metele, Mirosław, Sereje, Simno, Świętejeziory, Urdomin.

⁴ Archiwum Diecezjalne w Łomży (ADŁ), Opis historyczny kościołów parafialnych 1797—1798, sygn. 317, passim; Opis historyczny kościołów parafialnych byłej diecezji łuckiej 1798, sygn. 318, passim. Caeremoniale capituli ecclesiae cathedralis sejnensis seu augustoviensis, Sejny 1912, s. 8.

⁵ B. Kumor, *Granice*, t. 21, 1970, s. 353.

D e k a n a t t y k o c i ń s k i — Dąbrowa Wielka, Dąbrówka, Jabłonka, Jabłoń, Kobylin, Kuczyn, Kulesze, Piekuty, Płonka, Poświętne, Sokoły, Tykocin, Waniewo, Wysokie Mazowieckie, Wyszonki.

D e k a n a t w i e r z b o ł o w s k i — Gryszkabuda, Łuksze, Słowiki, Syntowty, Szaki, Pojewoń, Wierzbołowo, Wisztyniec, Władysławowo.

D e k a n a t w i g i e r s k i — Bierzniki, Jeleniewo, Kaletnik, Krasnopol, Przerośl, Puńsk, Sejny, Studzieniczna, Suwałki, Szczebra, Wigry (Magdalenowo), Wizajny⁶.

2. Diecezja augustowska czyli sejneńska

Po klęsce Napoleona, w 1815 r. na Kongresie Wiedeńskim jego zwycięzcy ustanowili kolejny porządek Europy. Berłu carów poddano część ziem polskich. Nazwano je Królestwem Kongresowym lub Królestwem Polskim. W 1817 r. Warszawę podniesiono do godności arcybiskupstwa. W rok potem Stolica Apostolska dokonała rozgraniczeń diecezji. 30 VI 1818 r. papież Pius VII bullą „Ex imposita Nobis” erygował diecezję augustowską czyli sejneńską (mapa 2). Weszła ona w skład metropolii warszawskiej. Jej terytorium pokrywało się z gubernią augustowską, stąd pierwszy człon nazwy. Biskup zamieszkał w Sejnach, co tłumaczy drugą część tytułu. Po powstaniu styczniowym gubernię augustowską podzielono na dwie: łomżyńską i suwalską i od tego czasu używano często tylko nazwy „diecezja sejneńska”. W korespondencji urzędowej pozostała „diecezja augustowska czyli sejneńska” aż do 1925 r. Do tej diecezji weszły wszystkie parafie diecezji wigierskiej znajdujące się w granicach Królestwa Polskiego; a więc bez obwodu białostockiego. Ponadto przyłączono trzy dekanaty z diecezji płockiej:

D e k a n a t ł o m ż y ń s k i — Kołaki, Lubotyń, Łomża, Miastkowo, Nowogród, Puchały, Rutki, Szczepankowo, Szumowo, Śniadowo, Zambrów, Zawady.

D e k a n a t w ą s o s k i — Białaszewo, Grabowo, Grajewo, Kolno, Lachowo, Niedźwiadna, Radziłów, Romany, Słucz, Wąsosz.

D e k a n a t w i s k i — Burzyn, Dobrzyjałowo, Drodzowo, Jedwabne, Piątnica, Płock Mały, Poryte, Przytuły, Wizna z filią Gielczyn⁷.

Po utworzeniu diecezji przeprowadzono zmiany w jej organizacji wewnętrznej. Władze cywilne zdecydowały, iż dekanat ma się pokrywać

⁶ Caeremoniale, s. 11.

⁷ W. Jemielity, *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818—1872*, Lublin 1972, s. 9, 10.

Mapa 2. Diecezja augustowska czyli sejneńska

z granicą obwodu, nie może zawierać więcej niż 18 i mniej niż 10 kościołów. Biskup spełnił to życzenie. Przy utworzeniu diecezji wigierskiej parafie z byłej diecezji żmudzkiej połączone z parafiami byłej diecezji wileńskiej w ramach dwóch dekanatów. Natomiast zachowano odrębność byłej diecezji łuckiej. Ponadto istniały dwa odrębne centra zarządzania, konsystorz litewski i konsystorz tykociński. Nowy podział dekanatów obowiązujący od 1 I 1820 r. nie zachował tej odrębności. Z byłej diecezji wileńskiej przeniesiono parafie Bargłów i Rajgród z filią Rydzewo do byłej diecezji płockiej. Z tej zaś do byłej diecezji łuckiej parafie Kołaki, Rutki, Szumowo i Zawady. Oto dekanaty według spisu w 1821 r.

W repartycji litewskiej:

Dekanat augustowski — Adamowice, Augustów, Hoża, Janówka, Kopciowo, Krasnybór, Lipsk, Raczki, Suwałki, Szczebra, Teolin, Wigry, oraz Studzieniczna filia Szczebry i Sztabin filia Krasnegoboru.

Dekanat kalwaryjski — Dauksze, Kalwaria, Krakopol, Krasna, Ludwinów, Olita, Rumbowicze, Simno, Udrya, Urdomin.

Dekanat łódzieski — Berzniki, Lejpuny, Liszków, Łódzkie, Metełe, Mirosław, Sereje, Święte Jezioro, Wiejsieje.

Dekanat mariampolski — Balwierzyszki, Gryszakabuda, Gudele, Iglówka, Łuksze, Mariampol, Pilwizski, Płótyszki, Preny, Skrawdzie, Słowiki, Syntowty, Władysławowo (Nowemiasto).

Dekanat olwicki — Bartniki, Gize, Grażyszki, Kieturwłoki, Lubowo, Łankieliszki, Olwita, Pojewoń, Szumskie filia Wilkowyszek, Wierbołów, Wilkowyski, Wisztyniec.

Dekanat sejneński — Bakalarzewo, Filipowo, Jeleniewo, Kaletnik, Krasnopol, Przerośl, Puńsk, Sejny, Wizajny.

Dekanat sapieżyski — Błogosławieństwo, Giełgudyszki, Godlewo, Iłgowo, Jansborg, Pokojnie, Poniemoń Fergissa, Poniemoń Frentzela, Sapieżyski, Szaki, oraz Kajmele (Kidule) filia Błogosławieństwa, Wejwery filia Godlewa i Wysoka Ruda filia Sapieżyszek.

W repartycji łomżyńskiej:

Dekanat łomżyński — Dobrzyjałowo, Drozdowo, Kolno, Lubotyń, Łomża, Miastkowo, Nowogród, Piątnica, Płock Mały, Puchaly, Smlodowo (Sniadowo), Szczepankowo, Turośl filia Kolna, Zambrów.

Dekanat tykociński — Jabłoń, Kobylin, Pietkowo, Płonka, Poświętne, Rutki, Sokoły, Tykocin, Waniewa, Zawady.

Dekanat wąsoski — Bargłowo, Białaszewo, Grabowo, Grajewo, Jaminy, Niedźwiadna, Rajgród, Rydzewo filia Rajgrodu, Szczuczyn filia Wąsosz, Wąsosz.

Dekanat wiski — Burzyn, Jedwabne, Lachowo, Poryte, Przytuły, Radziłów, Romany, Stawiski, Słucz, Wizna.

Dekanat wysocki — Dąbrowa Wielka, Dąbrówka, Jabłonka,

Kołaki, Kuczyn, Kulesze, Piekuty, Szumowo, Wysokie Mazowieckie, Wyszonki⁸.

Wyodrębniono tutaj dwa ośrodki władzy: repartycję litewską (dawna diecezja wileńska) i repartycję łomżyńską (dawna diecezja łucka i płocka). W każdej z repartycji urządował konsystorz. Na jego czele stał oficjał. Był on równocześnie proboszczem. Po otrzymaniu nominacji przewoził akta konsystorza do swojej plebanii, a gdy tracił funkcję akta zabierał jego następcę. Oficjał litewski rezydował kolejno w Urdominie, Suwałkach, Władysławowie, Wilkowyszkach i Władysławowie. Oficjał łomżyński zaś w Przytułach, Zambrowie, Radziłowie i Nowogrodzie. Konsystorz litewski zwano też generalnym, on bowiem przysyłał sprawozdania z obu konsystorzów do kolejnych biskupów rezydujących w Warszawie. Dopiero w 1837 r. biskup zamieszkał w Sejnach i utworzył tutaj jeden konsystorz dla całej diecezji⁹.

Po kilku latach zauważono niedogodności podziału dekanatów z 1820 r. Dlatego w 1826 r. przeniesiono parafie Balwierzyski, Gudele, Pilwiszki, Płótyzki, Preny i Skrawdzie z dekanatu mariampolskiego do sapieżyńskiego, dając w zamian parafie Błogosławieństwo, Giełgudyszki, Igowo, Jansborg, Kajmele i Szaki. W tymże roku przeniesiono parafię Kopciowo z dekanatu augustowskiego do łódzkiego oraz parafię Bargłów z dekanatu wąsoskiego do augustowskiego¹⁰.

Duże zmiany w organizacji dekanatów zaistniały po powstaniu styczniowym. W 1866 r. dokonano nowego podziału administracyjnego w Królestwie Polskim, sporządzonego na podstawie przepisów stosowanych w imperium rosyjskim. Utworzono 10 guberni i 85 powiatów zamiast istniejących dotychczas 5 guberni i 39 powiatów; przestała istnieć gubernia augustowska, a powołano gubernie w Łomży i Suwałkach¹¹. Ponieważ dekanat powinien znajdować się w obrębie jednego powiatu, w guberni łomżyńskiej przekształcono dotychczasowe dekanaty na: kolneński, łomżyński, mazowiecki (wysocki) i szczuczyński. Odpowiednio w guberni suwalskiej na: augustowski, kalwaryjski, mariampolski, sejneński, suwalski, wilkowyski i władysławowski. Taki układ pozostał do I wojny światowej. Przytaczamy parafie z 1914 r. w ramach tych dekanatów. Podczas wojny nie ukazywały się już wykazy.

Gubernia łomżyńska:

D e k a n a t k o l n e Ń s k i — Burzyn, Dobrzyjałowo, Jedwabne, Kol-

⁸ Tamże, s. 12 n.

⁹ Tamże, s. 57 n.

¹⁰ Tamże, s. 17.

¹¹ H. Brodowska, *Sytuacja polityczna w Królestwie Polskim po 1864 r.*, (w:) *Historia Polski*, t. 3, Warszawa 1962, s. 316.

no, Leman, Lipniki, Mały Płock, Poryte, Przytuły, Romany, Stawiski, Turośl, Zbójna.

Dekana t łomżyński — Drozdowo, Kołaki, Lubotyń, Łomża, Miastkowo, Nowogród, Piątnica, Puchały, Rutki, Szczepankowo, Szumowo, Śniadowo, Wizna, Zambrów, Zawady.

Dekana t mazowiecki — Dąbrowa Wielka, Dąbrówka, Jabłonka, Jabłoń, Kobylin, Kuczyn, Kulesze, Łapy, Piekuty, Pietkowo, Płonka, Poświętne, Sokoły, Tykocin, Waniewo, Wysokie Mazowieckie, Wyszonki.

Dekana t szczuczyński — Białaszewo, Grabowo, Grajewo, Lachowo, Niedźwiadna, Radziłowo, Rajgród, Rydzewo, Słucz, Wąsosz, Szczuczyn.

Gubernia suwalska:

Dekana t augustowski — Adamowicze, Augustów, Bargłów, Jaminy, Janówka, Krasnybór, Lipsk, Mikaszówka, Raczki, Studzieniczna, Szezebra, Sztabin, Sylwanowce, Teolin.

Dekana t kalwaryjski — Dauksze, Kalwaria, Krakopol, Krasna, Lubowo, Ludwinowo, Olita, Rumbowicze, Simno, Udrya, Urdomin, Budwecie kaplica publiczna.

Dekana t mariampolski — Balwierzyszki, Bogata, Godlewo, Gudele, Iglówka, Kampiszki, Mariampol, Pilwiszki, Płótyzki, Pokojnie, Poniemoń Frentzela, Pożery, Preny, Sapieżyszki, Skrawdzie, Sosnowo, Szumsk, Szyłowata, Wejwery, Wysoka Ruda.

Dekana t sejneński — Berzniki, Kopciowo, Krasnopol, Kuciuny, Lejpuny, Liskowo, Łódzkieje, Metele, Mirosław, Sejny, Sereje, Święte Jeziory, Wiejsieje.

Dekana t suwalski — Bakalarzewo, Becejły, Filipowo, Jeleniewo, Kaletnik, Przerośl, Puńsk, Smolany, Suwałki, Wigry, Wiżajny.

Dekana t wilkowyski — Bartniki, Giże, Grażyszki, Kieturwłoki, Łankieliszki, Olwita, Pojewoń, Wierzbołowo, Wilkowyszki, Wisztyniec.

Dekana t władysławowski — Błogosławieństwo, Gielgudyszki, Griszkabuda, Ilgowo, Kajmele, Lekajcie, Łuksze, Połobie, Poniemoń, Fergissi, Słowiki, Sudargi, Syntowty, Szaki, Władysławowo¹².

W spisie zauważamy dużo nowych parafii, zwłaszcza w stronach litewskich. Po 1905 r. czujność urzędników carskich osłabła i zaistniała możliwość tworzenia nowych ośrodków duszpasterskich.

¹² Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis sejnensis seu augustoviensis 1914, Sejny 1914, passim.

3. Diecezja łomżyńska

Diecezja augustowska czyli sejneńska była dwunarodowościowa. W spisach ludności nie zawsze wyodrębniano Polaków i Litwinów, przeto trudno ustalić ich wzajemny stosunek liczbowy. W 1860 r. podano, iż gubernię augustowską zamieszkuje łącznie ok. 275 tys. Polaków i Rusinów, ok. 213 tys. Litwinów, ok. 103 tys. Żydów i ok. 32 tys. Niemców. Nadto wymieniane były grupki Tatarów i Cyganów¹³. Liczba ludności w XIX w. szybko się zwiększała. W 1914 r. w parafiach guberni łomżyńskiej było ok. 248 tys. katolików, a w parafiach guberni suwalskiej — ok. 447 tys.¹⁴ Po I wojnie światowej Polska i Litwa powstały jako niezależne państwa. Z bylej guberni suwalskiej całe dekanaty: augustowski i suwalski pozostały w Polsce, natomiast całe dekanaty: kalwaryjski, mariampolski, wilkowyski i władysławowski znalazły się na Litwie, a w dekanacie sejneńskim na 13 parafii tylko trzy (Berzniki, Krasnopol i Sejny) przyłączono do Polski. Na Litwie odłączone parafie weszły w skład diecezji w Wilkowyszkach i wykształciły własny podział dekanalny. Parafie leżące w granicach Polski formalnie przynależały dalej do diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej. Dopiero 28 X 1925 r. papież Pius XI bullą „*Vixdum Poloniae unitas*” utworzył diecezję łomżyńską (mapa 3)¹⁵.

W jej skład weszły parafie z bylej diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej oraz dekanaty Czyżewo, Ostrołęka i Ostrów Mazowiecka z diecezji płockiej. Parafie z diecezji płockiej i w nowej diecezji przynależały do swoich dekanatów; będą wyliczone niżej. Diecezja łomżyńska w 1925 r. miała następujące dekanaty i parafie:

D e k a n a t a u g u s t o w s k i — Augustów, Bargłów, Jaminy, Janówka, Krasnybór, Raczki, Studzieniczna, Szczebra, Sztabin.

D e k a n a t c z y ż e w s k i — Andrzejewo, Boguty Pianki, Czyżewo, Nur, Rosochate, Zuzel.

D e k a n a t j e d w a b i ń s k i — Burzyn, Dobrzyjałowo, Jedwabne, Przytuły, Romany, Stawiski.

D e k a n a t k o l n e ń s k i — Borkowo, Dobrylas, Kolno, Leman, Lipniki, Łosewo, Mały Płock, Poryte, Turośl, Zbójna, Kuzie.

D e k a n a t ł o m ż y ń s k i — Bronowo, Drozdowo, Łomża, Miastkowo, Nowogród, Piątница, Puchały, Szczepankowo, Wizna.

D e k a n a t o s t r o ł ę c k i — Czarnia, Czerwin, Dąbrówka, Kadzidło,

¹³ *Augustowska gubernia, Powszechna Encyklopedia Ilustrowana*, t. 2, Warszawa 1860, s. 430.

¹⁴ *Elenchus cleri 1914*, passim.

¹⁵ W. Jemielity, *Powstanie diecezji łomżyńskiej. Schematyzm jubileuszowy diecezji łomżyńskiej*, Łomża 1975, s. 7.

Mapa 3. Diecezja łomżyńska

Kleczków, Łyse, Myszyniec, Nowa Wieś, Ostrołęka, Piski, Rzekuń, Troczyn, Zalas.

Dekanat ostrowski — Brok, Jasienica, Jelonki, Małkinia, Ostrów, Wąsewo, Zaremby Kościelne.

Dekanat sejneński — Berzniki, Karolin, Krasnopol, Sejny.

Dekanat śniadowski — Chlebotki, Kołaki, Lubotyń, Rutki, Szumowo, Śniadowo, Zambrów, Zawady.

Dekanat sokołowski — Kobyliń, Kulesze, Łapy, Pietkowo, Płonka, Poświętne, Sokoły, Tykocin, Waniewo, Złotoria.

Dekanat suwalski — Bakalarzewo, Becejły, Filipowo, Jeleniewo, Kaletnik, Przerośl, Pawłówka, Puńsk, Smolany, Suwałki, Smolniki, Wigry, Monkinie, Wiżajny, Rutka Tartak.

Dekanat szczuczyński — Grajewo, Lachowo, Niedźwiadna, Rajgród, Rydzewo, Szczuczyn.

Dekanat teoliński — Adamowice, Hołynka, Lipsk, Mikaszówka, Perstuń, Rygałówka, Sylwanowce, Teolin.

Dekanat wąsoski — Białaszewo, Grabowo, Kapice, Przechody, Osowiec, Radziłowo, Słucz, Wąsosz.

Dekanat wysokomazowiecki — Dąbrowa Wielka, Dąbrówka Kościelna, Hodyszewo, Jabłoń, Jabłonka, Klukowo, Kuczyn, Piekuty, Wysokie Mazowieckie, Wyszonki¹⁶.

W latach 1903—1925 na terenie przyszej diecezji łomżyńskiej utworzono 22 parafie. Świadczy to o wielkim zapotrzebowaniu na ośrodki duszpasterskie i o trudnościach w tym względzie w poprzednim okresie. Oto nowo utworzone placówki parafialne: Stawiski (1903 r.), Zalas (1903 r.), Leman (1906 r.), Małkinia (1907 r.), Mikaszówka (1907 r.), Becejły (1908 r.), Łapy (1912 r.), Borkowo (1918 r.), Dobrylas (1918 r.), Kapice (1918 r.), Łosewo (1918 r.), Osowiec (1918 r.), Przechody (1918 r.), Bronowo (1919 r.), Klukowo (1919 r.), Smolniki (1919 r.), Złotoria (1919 r.), Karolin (1921 r.), Kuzie (1921 r.), Chlebotki (1922 r.), Pawłówka (1923 r.), Monkinie (1925 r.)¹⁷. Ponadto cztery parafie grekokatolickie przemianowano na rzymskokatolickie, a mianowicie: w 1918 r. Hodyszewo i Pertsuń oraz w 1919 r. Hołynka i Rygałówka.

To drugie zagadnienie wymaga wyjaśnienia. W Królestwie Polskim istniała diecezja chełmska dla wszystkich unitów. Grekokatolicy zamieszkiwali wspólne tereny z katolikami obrządku łacińskiego diecezji lubelskiej, podlaskiej oraz augustowskiej czyli sejneńskiej. W ostatniej diecezji było ich najmniej i tworzyli dekanat unicki augustowski. Oto parafie i liczba wiernych w 1812 r. i 1874 r.: Augustów (?), 7; Balla 780, 1955; Hodyszewo 236, 529; Lipsk (?), 1219; Łabno 623, 1602; Perstuń 965, 2095; Rygałówka (?), 1957; Sopoćkinie 732, 984; Wysokie Mazowieckie 16, 33. W 1875 r. przepisano unitów na prawosławie. Ukaz tolerancyjny z 1905 r. nie przywracał unii. Pozwalał oświadczyć się za dowolnym wyznaniem, ale w ramach istniejących organizacji kościelnych. Wielu

¹⁶ Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis łomżensis 1926, Łomża 1926, passim.

¹⁷ W. Jemielity, *Nowe dekanaty i parafie w diecezji łomżyńskiej 1925—1975*. Rozporządzenia Urzędowe Łomżyńskiej Kurii Diecezjalnej (RUŁKD) nr 7, 1977 s. 17.

unitów przyjęło wówczas obrządek łaciński. Powstały więc cztery wspomniane parafie, a nadto w 1927 r. Balla Kościelna i w 1929 r. Łabno¹⁸.

W okresie międzywojennym oprócz tych dwóch parafii utworzono jeszcze trzy: Rutka Tartak w 1925 r., Podżyliny w 1927 r. i Pruska (Wólka Karwowska) w 1927 r. Po II wojnie światowej erygowano następujące parafie: w Tabędzu (1946 r.), Łojach (1950 r.), Wojnach Krupach (1973 r.), Wnorach Starych (1974 r.), Olszynach (1978 r.), Augustowie p. w. M. B. Częstochowskiej (1979 r.), Bokinach (1979 r.), Łomży p.w. M. B. Bolesnej (1979 r.), Suwałkach p.w. św. Piotra i Pawła (1979 r.), Czarni k. Lipnik (1981 r.), Łomży p.w. św. Brunona (1981 r.), Ostrołęce p.w. Nawiedzenia NMP (1981 r.), Ostrołęce p.w. św. Wojciecha (1981 r.), Łapach p.w. Krzyża Świętego (1985 r.), Łomży p.w. Miłosierdzia Bożego (1985 r.), Szepietowie (1985 r.), Łapach p.w. św. Jana Chrzciciela (1986 r.), Zambrowie p.w. Ducha Świętego (1986 r.), Obierwi (1987 r.), Raduli (1987 r.), Szulborzu (1987 r.), Wachu (1987 r.)¹⁹. Było ponadto sześć kościołów rektorackich, z prawem udzielania chrztów, ślubów i sprawowania pogrzebów. Po zatwierdzeniu władz państwowych staną się pełnymi parafiami. Od początku istnienia diecezji łomżyńskiej przybyło 27 parafii. Ale też diecezja utraciła siedem parafii po II wojnie światowej. Do ZSRR włączono parafie: Adamowicze, Balla Kościelna, Hołynka, Łabno, Perstuń, Sylwanowce i Teolin.

Zmienił się i układ dekanatów. W 1937 r. przeniesiono siedzibę dekanatu ze Szczuczyna do Grajewa, w 1947 r. ze Śniadowa do Zambrowa, w 1982 r. z Wąsosz do Szczuczyna, w 1986 r. z Sokół do Kobyлина. Ustanowiono nowe dekanaty: w 1946 r. w Myszyncu i w 1975 r. w Łapach. W 1984 r. podzielono cztery dekanaty miejskie: Augustów, Łomża, Ostrołęka i Suwałki. W 1987 r. było dwadzieścia dekanatów. Oto przynależność parafii do dekanatów na koniec 1987 r.:

Dekanat augustowski Serca Jezusowego — Augustów p.w. Serca Jezusowego, Bargłów, Jaminy, Janówka, Krasnybór, Sztabin.

Dekanat augustowski M. B. Częstochowskiej — Augustów p.w. M. B. Częstochowskiej, Augustów—Studzieniczna, Lipsk, Mikaszówka, Rygałówka, Szczepki.

Dekanat czyżewski — Andrzejewo, Boguty Pianki, Czyżew, Nur, Rosochate, Szulborze, Zuzela.

¹⁸ W. Jemielity, *Dekanat unicki augustowski w XIX i początkach XX wieku*, (w:) *Materiały do dziejów społeczno-religijnych w Polsce*, Lublin 1974, s. 159, 176, 200.

¹⁹ RULKD dekrety erekcyjne parafii nr 2, 1979, s. 18, 20, 21; nr 5, 1979, s. 4; nr 2, 1982, s. 49, 51, 53, 55; nr 4, 1985, s. 52, 54, 56, 58; nr 4, 1986, s. 51, 53.

Dekanat grajewski — Białaszewo, Grajewo, Kapice, Osowiec, Przechody, Rajgród, Rydzewo, Pruska (Wólka Karwowska).

Dekanat jedwabiński — Burzyn, Dobrzyjałowo, Jedwabne, Łoje, Przytuły, Romany, Stawiski.

Dekanat kolneński — Borkowo, Dobrylas, Kolno, Koziół, Lachowo, Leman, Łosewo, Mały Płock, Poryte, Turośl.

Dekanat łapski — Bokiny, Łapy p.w. św. Jana Chrzyciela, Łapy p.w. Krzyża Świętego, Łapy p.w. św. Piotra i Pawła, Pietkowo, Płonka Kościelna, Poświętne, Waniewo.

Dekanat łomżyński św. Brunona — Łomża p.w. św. Brunona, Miastkowo, Nowogród, Szczepankowo, Śniadowo, Zbójna.

Dekanat łomżyński św. Michała Archanioła — Bronowo, Drozdowo, Łomża p.w. M. B. Bolesnej, Łomża p.w. św. Michała Archanioła, Łomża p.w. Miłosierdzia Bożego, Olszyny, Piątница, Puchały, Wizna.

Dekanat myszyniecki — Czarnia, Czarnia k. Lipnik, Kuzie, Lipniki, Łyse, Myszyniec, Zalas.

Dekanat ostrołęcki św. Antoniego — Czerwin, Kleczkowo, Ostrołęka p.w. św. Antoniego, Piski, Rzekuń, Troszyn.

Dekanat ostrołęcki Nawiedzenia NMP — Dąbrówka k. Ostrołęki, Kadzidło, Nowa Wieś, Obierwia, Ostrołęka p.w. Nawiedzenia NMP, Ostrołęka p.w. św. Wojciecha, Wach.

Dekanat ostrowski — Brok, Jasienica, Jelonki, Lubotyń, Małkinia, Ostrów Mazowiecka, Wąsewo, Zaręby Kościelne.

Dekanat sejneński — Berzniki, Karolin, Krasnopol, Puńsk, Sejny, Smolany.

Dekanat kobyliński — Kobylin, Kulesze Kościelne, Radule, Sokoły, Tykocin, Wnory Stare, Złotoria.

Dekanat suwalski św. Aleksandra — Becejły, Filipów, Jeleniewo, Kaletnik, Pawłówka, Przerośl, Rutka Tartak, Smolniki, Suwałki p.w. św. Aleksandra, Suwałki p.w. Miłosierdzia Bożego, Wizajny.

Dekanat suwalski św. Piotra i Pawła — Bakalarzewo, Monkinie, Podżyliny, Raczki, Suwałki p.w. św. Piotra i Pawła, Wigry.

Dekanat szczuczyński — Grabowo, Niedźwiadna, Radziłów, Słucz, Szczuczyn, Wąsosz.

Dekanat wysokomazowiecki Dąbrowa Wielka, Dąbrówka Kościelna, Hodyszewo, Jabłonka Kościelna, Jabłoń Kościelna, Klukowo, Kuczyn, Piekuty, Szepietowo, Wysokie Mazowieckie, Wojny Krupy, Wyszonki.

Dekanat zambrowski — Chlebiotki, Kołaki, Rutki, Skarżyn

Stary, Szumowo, Tabędz, Zambrów p.w. Ducha Świętego, Zambrów p.w. Trójcy Świętej, Zawady Kościelne ²⁰.

Kościół katolicki w swojej strukturze organizacyjnej dzieli się na diecezje. Ich granice ulegają zmianom zależnie od okoliczności zewnętrznych, a więc od układów politycznych, geograficznych, społecznych, demograficznych itp. Diecezje dzielą się na parafie, a te z kolei mają ściśle określony zakres terytorialny: wioski czy ulice miasta. Przy tworzeniu nowych parafii wydzielone terytorium tworzy własną jednostkę administracyjną. O powstawaniu nowych parafii już mówiliśmy. Na podstawie źródeł archiwalnych i opracowań drukowanych można wszystkie te podziały parafialne prześledzić dość szczegółowo.

Przechodzenie wiosek z jednej parafii do innej, już dawno uformowanej, zdarza się rzadko. W diecezji łomżyńskiej w latach 1925—1975 zaistniało to 94 razy. Mimo dużych odległości od kościoła parafianie trzymają się kurczowo dawnego podziału na ośrodki kościelne. Do tej pory nie zatarły się jeszcze granice poszczególnych diecezji sprzed rozbiorów. Na przykład wieś Łopuchowo zwyczajowo ciąży do Tykocina oddalonego o osiem kilometrów, choć do Zawad jest jeden kilometr dobrą drogą. Podobnie sąsiednia wioska Kapice ma do Kobyłina sześć, a do Zawad dwa kilometry szosą. Wszakże obie miejscowości dzieli od Zawad rzeczka Słina, po której biegła granica między diecezją łucką i płocką ²¹.

W diecezji łomżyńskiej wyróżnia się cztery regiony. Mazowsze obejmuje tereny byłej diecezji płockiej. Podlasie odpowiada byłej diecezji łuckiej. Augustowszczyzna i Suwalszczyzna — to dawna diecezja wileńska. Odrębne pochodzenie ma czwarty region, Kurpie. Obejmuje on dawną puszcę. Dopiero w końcu XVII w. zaczęli tam napływać osadnicy i w miarę zagęszczania się terenu tworzone nowe parafie ²².

W ramach wspomnianych trzech diecezji istniały klasztory. W bulli erekcyjnej diecezji wigierskiej papież wspomina o 14 klasztorach męskich i trzech żeńskich, ale nie wymienia miejscowości. Zwróćmy uwagę na datę bulli (1799 r.) oraz na oddzielenie się faktyczne w 1795 r. części diecezji łuckiej, wileńskiej i żmudzkiej. Zachowały się rękopiśmienne spisy parafii z lat 1797—1798. Wynika z nich, iż w części diecezji łuckiej były klasztory w Bielsku — karmelici, Boćkach — reformaci, Ciechanowcu — siostry miłosierdzia, Drohiczyne — benedyktyнки, Drohiczyne — franciszkanie, Drohiczyne — pijarzy, Siemiatyczach — misjo-

²⁰ RULKD nr 5, 1975, s. 15; nr 2, 1982, s. 57, nr 1, 1984, s. 60, 61; nr 4, 1984, s. 71.

²¹ W. Jemielity, *Przylączanie wiosek do innych parafii w diecezji łomżyńskiej 1925—1975*, „Prawo Kanoniczne” 21 (1978), nr 1—2, s. 154 n.

²² W. Jemielity, *Parafie Puszczy Kurpiowskiej*, Łomża 1975, passim.

narze, Tykocinie — bernardyni, Tykocinie — misjonarze. W części diecezji wileńskiej w Białymstoku — siostry miłosierdzia, Choroszcy — dominikanie, Klimówce — dominikanie, Krasnymborze — dominikanie, Liszkowie — dominikanie, Mariampolu — marianie, Mirosławiu — marianie, Różanymstoku — dominikanie, Iglówce — marianie, Sejnach — dominikanie. W części diecezji żmudzkiej w Hryszkabudach — karmelici, Nowymmieście (Władysławowie) — karmelici, Wierzbołowie — dominikanie²³.

Rząd pruski zlikwidował wiele klasztorów, inne w 1807 r. odeszły do obwodu białostockiego. W Królestwie Polskim pozostały i weszły w skład diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej następujące zakony: w Mariampolu — marianie, Mirosławiu — marianie, Tykocinie — bernardyni, Tykocinie — misjonarze. W 1818 r. z diecezji płockiej przybyły klasztory: w Łomży — benedyktynki, Łomży — kapucyni, Stawiskach — franciszkanie, Wąsoszu — karmelici. Do tych ośmiu dołączył w 1839 r. nowo utworzony dom reformatów w Smolanach.

Kolejne uderzenie w zakony nastąpiło po powstaniu styczniowym. Ukazem z 27 X (8 XI) 1864 r. zamknięto klasztory, w których było mniej niż ośmiu zakonników oraz te, którym udowodniono udział w powstaniu. Pozostałe klasztory podzielono na etatowe i nieetatowe. Te drugie miały być zamykane stopniowo, gdy będzie w nich mniej niż ośmiu członków; jednocześnie wzbroniono im przyjmowania chętnych do nowicjatu. W omawianej diecezji jako etatowe pozostały zakony w: Łomży — benedyktynki, Łomży — kapucyni, Mariampolu — marianie. Do nieetatowych ukaz zaliczał w Mirosławiu — marianów, Smolanach — reformatów, Tykocinie — bernardynów. Ponadto ukaz znosił klasztory w Stawiskach — franciszkanów, Tykocinie — misjonarzy, Wąsoszu — karmelitów. Pozostały więc trzy klasztory, choć i one były skazane na wymarcie wobec utrudnienia, a właściwie zakazu przyjmowania kandydatów. Ukaz tolerancyjny z 1905 r. i ogólne osłabienie Rosji umożliwiły odrodzenie się istniejących jeszcze klasztorów²⁴.

Diecezja łomżyńska odziedziczyła, łącznie z przyłączonym w 1925 r. terytorium diecezji płockiej, dwa klasztory zakonów ścisłych w Łomży: benedyktynek i kapucynów. Klasztor kapucynów pozostał jako jedyny męski w diecezji do 1974 r. Do końca 1983 r. są — oprócz kapucynów — trzy zgromadzenia męskie i prowadzą duszpasterstwo parafii: Stowarzyszenie apostołstwa modlitwy — dwa domy, Zgromadzenie misjonarzy oblatów — jeden dom, księża salezianie — jeden dom. Zakon ścisły

²³ ADŁ, sygn. 317, 318, passim.

²⁴ W. Jemielity, *Diecezja*, s. 190 n.

żeński — benedyktynek jest nadal jedynym. Ciągłe wzrasta liczba zgromadzeń żeńskich. Na koniec 1983 r. było 12 zgromadzeń skupionych w 27 domach. Największe zgromadzenie ma osiem placówek, siedem zgromadzeń ma po jednej placówce. Siostry zajmują się głównie katechizacją, troszczą się o świątynie, przygotowują szaty liturgiczne. Na ogół mieszkają przy parafiach, a czasami w blokach miejskich²⁵.

²⁵ „Rocznik Diecezji Łomżyńskiej” 1985.